

633 қызмет түрі ауыстырылады (2019 жылғы 1 сәуірден бастап - 323 қызмет түрі; 2019 жылғы 1 шілдеден бастап - 86; 2019 жылғы 1 қазаннан бастап - 224)[3].

"Ақылды келісім-шарттар" компоненті бар блокчейн технологиясы негізіндегі кейбір жобалар бизнеске тәжірибелік құндылық бере алады және болашағы зор. "Ақылды келісім-шарттар" - кейбір қоғамдастықтың жұмыс істеуіне арналған ережелер жиынтығы. Мұндай "цифрланған" ережелерді қолдану аясы кең. Эскроу пайдаланылатын кез келген операциялар, мысалы жылжымайтын мүлікті сатып алу-сату, сақтандыру жағдайларын орындау, азық – түлік, алкоголь өнімдері мен дәрі-дәрмектерді қадағалау, сондай-ақ компаниялардың дербес деректерді пайдалануы - "ақылды келісім-шарттарды" пайдалана отырып іске асыруға арналған жобалар. Мәселен, Қазақстан Қаржы министрлігі «Blockchain» технологиясын қолдана отырып, ҚҚС-ты әкімшіліктендіруді іске асыруды бастады. Бұл үдерісті автоматтандыру ақша қаражаты қозғалысының ашықтығын арттыруға мүмкіндік береді, және нәтижесі ретінде салық төлеушілер ҚҚС-ты жылдам және кепілді қайтарып алуды жүргізетін болады.

Жаңалықтың мәні-салық төлеушілердің қаржылық транзакцияларының тізбегін лезде қадағалауға және оларға ҚҚС кепілді қайтаруды жүргізуге мүмкіндік беретін орталықсыздандырылған деректер базасын қалыптастыру.

«Blockchain технологиясын қолданумен ҚҚС әкімшілендіру» бастамасы бойынша, ҚҚС төлеушінің 2019 жылғы 1 қаңтардан бастап ерікті негізде ҚҚС сомалары бойынша ақша қозғалысын бөлек есепке алу үшін пайдаланылатын жеке банктік шот - ҚҚС бақылау шотын ашуға қатысты нормалар заң жүзінде қабылданды.

«ҚҚС-Blockchain» арнайы жобасының тәжірибелік пайдалану режимінде «Ұлттық ақпарат технология» АҚ-да өнімді серверлерде іске қосылды. Ерікті түрде 10 салық төлеуші екінші деңгейдегі 4 банкте («Қазақстан Халық банкі» АҚ, «Еуразиялық Банк» АҚ, «Fortebank» АҚ) ҚҚС бойынша бақылау шоттарын ашты, қалған ЕДБ жүйелердің дайын болуына қарай олардың жағында қосылатын болады.

Жалпы жобаның мәні - салық төлеушілердің қаржылық транзакцияларының тізбегін лезде қадағалауға және оларға ҚҚС кепілді қайтаруды жүргізуге мүмкіндік беретін орталықсыздандырылған деректер базасын қалыптастыру[4].

Қорытындалай келе, салықтық әкімшіліктендіру механизмін жетілдіру барысында шетел тәжірибиелерін, олардың қызмет ету ерекшеліктерін ескеру қажет екені баршамызға аян. Салықтық әкімшіліктендірудің мемлекеттік бюджеттің және елдің экономикалық тұрақтылығына әсер ететін ықпалы мол деп есептейміз.

Әдебиеттер тізімі

1 Жакенова Г.И., Ишкинина Г.Ш., Морозова О.В. Этапы становления системы налогового администрирования в Республике Казахстан. - Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2018. – № 3. – С. 121-125;

2 URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=12161> (дата обращения: 20.09.2020).

3 <https://qazaqtimes.com/article/4985>

4 Интернет көзі: www.kgd.gov.kz

Қазақстандағы банктік кредиттік технологиялардың мәселелері және оларды шешу жолдары

Г.Р. Топшахова, А.Ж. Маулен, С.Б. Берикова

¹«Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

²«Қаржы» мамандығы бойынша 4 және 1 курс студенттері

¹Mr.Suyundykov@mail.ru, ²Aida.maulen.99@mail.ru,

^{1,2}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Берілген мақалада кредиттік технологиялардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету банк пен клиент арасында сенімді қарым-қатынас жасаудың даусыз шарты болып табылатындығы анықталып, кредиттік технологиялардың мәселелері және оларды шешу жолдары келтірілген.

Кілт сөздер: банктік операциялар, несиелік технологиялар, несиелік алаяқтық, пластикалық карталар, скиммер, блокчейн технологиясы.

Біздің елімізде соңғы уақытта ең шынайы несиелік төңкеріс болуда. Жеке тұлғалардың несиелерінің өсу қарқынының ауқымы дағдарыс алдындағы кезеңнің өзінен асып түсті.

Банктердің басты бәсекелестері басқа банктер болып табылмайды. Енді бөлшек клиенттердің ақшасы үшін Банктер технологиялық компаниялармен, әлеуметтік желілермен, онлайн-бөлшек саудамен, ритейлермен және рестораторлармен бәсекелесе алады – олардың барлығы өзінің қаржылық сервистерін дамытады. Интернет технологиялардың дамуымен және ұялы байланыстың әлемдік нарықта таралуымен қаржылық қызметтерге қол жеткізудің баламалы арналары пайда болды.

Банк секторының дамуы телекоммуникация саласындағы ғылыми-техникалық прогреспен тығыз байланысты. Соңғы жылдары қарыз алушы клиенттерге банктік қызмет көрсету технологиялары елеулі өзгерістерге ұшырады. Пластикалық кредиттік карталарды пайдалану, ұялы байланыс және интернет-сайттар арқылы онлайн-кредит беру кредиттік операциялардың санын арттыруға және банктік қызмет көрсетудің сапасын жақсартуға ықпал етеді. Бірақ банктік кредиттік технологияларды жетілдірумен бірге осы саладағы қаржылық алаяқтық тәсілдері саны артып, жетілдірілуде. Бірнеше алаяқтық әрекеттерді қарастырайық:

1. Банк карталарымен алаяқтық:

- жеке ақпаратты ұрлау;
- Интернет немесе телефон арқылы алаяқтық;
- карта телнұсқасын дайындау;
- карта бойынша деректерді немесе банкоматтағы ПИН-кодты ұрлау.

2. Несиелік алаяқтық:

- бөтен төлқұжат деректері бойынша кредитті ресімдеу;
- заңсыз ақша қаражатын аудару бөтен шот.

3. Есеп айырысу-кассалық қызмет көрсетудегі алаяқтық:

- жалған банкноттар;
- клиенттің банктік шотынан барлық мүмкін ақша аудару.

Басқалардың карталарын немесе жалған, есеп айырысу немесе өзге төлем карталарын пайдалана отырып жасалатын несиелік алаяқтық пен алаяқтық аса қауіпті деп тану керек.

Банк саласындағы қылмыстар Қазақстан Республикасының экономикалық қауіпсіздігіне елеулі қатер болып табылады. Қарастырылып отырған түрдегі қылмыстар арасында банк саласындағы алаяқтықпен байланысты іс-әрекеттер кеңінен таралып, олардың түрлері күн сайын көбейіп келеді.

Пластикалық банк картасы бір жағынан, өзінің иесіне тауарларды сатып алуға төлем жасауға, қолма - қол ақшасыз жолмен қызмет көрсету үшін есеп айырысуға, сондай-ақ банктік АВТО-күнгірттенген терминалдардан немесе тікелей банк бөлімшелерінде қолма-қол ақша алуға құқық беретін ыңғайлы төлем құралы болып табылады. Екінші жағынан, пластикалық карта-бұл алаяқтардың қаржылық ұрлау үшін жиі қолданатын құралы.

Пластикалық карталармен алаяқтықтың кең таралған түрлері: "офлайн"- алаяқтық; скиммер; интернет-ұстап қалу; клиенттің нақыштылығы; банкомат-призрак; "Ливан ілмегі".

Скиммер жиі емес, бірақ алаяқтарға үлкен табыс әкеледі. Скиммер-банкоматқа бекітуге болатын шағын аппарат. Осы құрылғылардың көмегімен қылмыскерлер банктік карталардың мәліметтерін, яғни магниттік жолақта бар барлық ақпаратты алады. Скиммер ретінде скотчтың көмегімен банкоматтың жанындағы брошюраларға арналған ұстағышқа бекітілетін видеокамера немесе пин - кодты оқи алатын пернетақтаға арнайы жапсырма қолдана алады.

Алаяқтықтың тағы бір "таңдаулы" түрі - "ливандық ілгек". Бұл түрі үшін шеттері 90 градус бұрышпен бүгіледі және мұндай құрылғы банкоматқа (картридер) салынады. Ал ең басты құпия-фотопленканың төменгі жағында карта бағыты бойынша жоғары қаратылған шағын леп-ағындар кесіледі, сол арқылы орындалған операциядан кейін иесі өз картасын қайта ала алмайды. Мысалы, біраз уақыттан кейін карта иесіне "кеңесші" жақындап, дереу техникалық қолдау қызметіне қоңырау шалуға кеңес береді. Карта иесі қоңырау шалып жатқанда, карта иесі пин - кодты енгізгенін байқаған алаяқ картаны банкоматтан алып, оны қолма-қол ақшаға айналдырады.

Кредиттік технологияларды дамытудың тағы бір проблемасын қарастырайық – киберқылмыс.

Деректердің киберқорғау сенімділігі банк пен клиент арасындағы сенім қағидаттарында серіктестік қатынастарды қолдаудың басты шарты болып табылады. Бірақ, кредиттік ұйымдардың деректердің киберқорғауын қамтамасыз ету бойынша барлық күш - жігеріне қарамастан, осы саладағы қылмыстар банктер мен олардың клиенттеріне арналған өзекті проблема болып қала береді.

Қазақстанда автоматтандырылған ақпарат алмасуға ықпал ететін бірыңғай жүйе жоқ. Телефондардың нақты нөмірлерімен байланысты операцияларды оқшаулау туралы деректер бірыңғай

ақпараттық банк жүйесіне түспейді, бұл қылмыскерлерге өзінің қаржылық қылмыстарын жасау үшін бір нөмірді бірнеше рет пайдалану мүмкіндігін береді.

Әрбір банктің өз стоп-парағы бар, ол басқа банктердің стоп-парақтарымен сынаспайды, сондықтан қылмыскер түрлі банктермен ынтымақтастық үшін бір телефон нөмірін бірнеше рет пайдалана алады-ешкім оны бұғаттамайды.

Қазақстанда қашықтықтан банктік қызмет көрсету саласын ұлттық нормативтік және заңнамалық нормалар, сондай - ақ PCI DSS және EMV сияқты халықаралық стандарттар реттейді.

PCI DSS-төлем карталары индустриясындағы деректер қауіпсіздігінің халықаралық стандарты. Стандарт Visa және MasterCard төлем жүйелерімен өзара әрекеттесетін компанияларға қойылатын талаптар жиынтығы болып табылады. Стандарт міндеттейді ұйымдастыру өтуі тұрақты талаптарына сәйкестігін тексеру. PCI DSS стандартының талаптары төлем карталарын ұстаушылар (банктер, процессингтік орталықтар, сервис-провайдерлер, e-commerce және т.б.) туралы деректерді өңдейтін, сақтайтын немесе беретін барлық компанияларға қолданылады.

EMV-чипі бар Баннов карталары бойынша қаржылық операциялардың қауіпсіздігін анықтайтын халықаралық стандарт. Бұл стандарт VISA және MasterCard халықаралық төлем жүйелерімен қолданылады. EMV стандарты қаржылық операциялар үшін банк картасы мен төлем терминалы арасындағы физикалық, электрондық және ақпараттық өзара іс-қимылды анықтайды.

Қазіргі уақытта банктерде кредиттік технологияларды жетілдіру бағыттарының бірі - блокчейн платформасын пайдалану. Блокчейн қаржылық транзакциялардың жылдамдығы мен қорғалуын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл банк қызметтерінің сапасын арттыру қажет адамдарды қызықтырады.

Деректерді қорғау жүйесіндегі маңызды орын жеке тұлғаны растау процедурасына беріледі. Жақын арада бұғаттауды пайдалану банктерге несие алу кезінде жеке тұлғаны сәйкестендіру қажеттілігінен құтылуға мүмкіндік береді. Блокчейн технологиясы клиентке құжаттар жинағын жасауға мүмкіндік береді, ол кеңсенің табалдырығын ауыстырады [3].

Осылайша, банктік кредиттік технологияларды дамытудың негізгі міндеттерінің бірі банктік операцияларды жасау қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылады. Және бұл міндет өзінің ақпараттық жүйелерін қорғауды қамтамасыз ету үшін банктің өз мүддесінде, сондай-ақ мүлктік мүдделерді қорғау және ақша қаражатын сақтау мақсатында клиенттің мүддесінде шешілуі тиіс. Кредиттік технологиялардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету банк пен клиент арасында сенімді қарым-қатынас жасаудың даусыз шарты болып табылады.

Қорытынды жасай отырып, кредиттер көлемінің өсуімен барлық күш-жігерді тәуекелді төмендетуге және кредиттік тәуекелдерді азайтуға бағыттау қажет, сондықтан шет елдердің банк секторындағы тәжірибені зерделеу маңызды болып табылады. Бірақ Қазақстан экономикасының ерекшелігін ескере отырып, олардың жұмыс әдістерін алу мүлдем дұрыс болмайды, өйткені басқа елдер пайдаланатын кредиттерді қайтаруды жетілдірудің түрлі баламалары отандық банк секторының шарттарына бейімдеу қажет. Осылайша, Қазақстан банк секторы мен ел экономикасының тұрақтылығына қол жеткізу үшін өз жолынан өтуге тура келеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 «Банковское дело»: Учебник./ Под ред..Сейткасимова Г.С. – Изд.3-е, доп. и переработанное: г.Астана, КазУЭФМТ, 2016г.;
- 2 Ларионова И.В. Управление активами и пассивами в коммерческом банке. — М.: Издательство «Консалтбанкир», 2019. — С. 272.
- 3 «Тұран» университетінің хабаршысы» ғылыми журналы 2019 ж. №3(83)